

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE

URED ZA STRATEGIJU RAZVITKA REPUBLIKE HRVATSKE

**Projekt: STRATEGIJA RAZVITKA REPUBLIKE HRVATSKE
HRVATSKA U 21. STOLJEĆU”**

Projektni zadatak

ODGOJ I OBRAZOVANJE

Bijeli dokument o hrvatskom obrazovanju

Voditelj projektnog zadatka

Prof. dr. sc. Nikola Pastuović

Zagreb, rujan, 2001.

REALIZATORI PROJEKTOG ZADATKA

Voditelj projektnog zadatka:

Prof. dr. sc. Nikola Pastuović, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljska akademija

Članovi radne skupine:

Mr. sc. Naima Balić, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Dr. sc. Branislava Baranović, Institut za društvena istraživanja Zagreb

Dr. sc. Ante Bežen, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljska akademija

Prof. dr. sc. Vinko Barić, Sveučilišta u Zagrebu, Ekonomski fakultet

Mr. sc. Sanja Crnković-Pozaić, Hrvatski zavod za zapošljavanje

Dr. sc. Ivan Čehok, Visoka učiteljska škola Čakovec

Prof. dr. sc. Gvozden Flego, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet

Prof. dr. sc. Jasminka Ledić, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Mr. sc. Olga Lui, Hrvatska obrtnička komora

Prof. dr. sc. Sveto Marušić, Ekonomski institut Zagreb

Prof. dr. sc. Josip Milat, Sveučilište u Splitu, Fakultet prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja u Splitu

Prof. dr. sc. Vedrana Spajić-Vrkaš, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zlatko Šešelj, prof., Privatna klasična gimnazija

Prof. dr. sc. Zvonimir Šikić, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje

Prof. dr. sc. Hrvoje Vrgoč, Hrvatski pedagoško-književni zbor

Prof. dr. sc. Vlasta Vizek-Vidović, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Stručni konzultanti:

Jasna Cvetković Lay, obrazovni specijalist, Zagrebačka zajednica tehničke kulture

Mr. sc. Matilda Markočić, Zavod za unapređivanje školstva Ministarstva prosvjete i športa

Prof. dr. sc. Milan Matijević, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljska akademija

Prof. dr. sc. Ivo Nejašmić, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljska akademija

Akademik Vladimir Paar, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet

S a d r Ź a j

P r e d g o v o r

S a Ź e t a k

1. OBRAZOVANJE I NACIONALNI RAZVOJ
2. CJELOŽIVOTNO UČENJE KAO OBRAZOVNA STRATEGIJA
3. SUSTAVSKI PRISTUP PROJEKTIRANJU PROMJENA U OBRAZOVANJU
4. SVRHA I CILJEVI OBRAZOVANJA I ODGOJA
5. TEMELJNA NAČELA I SMJERNICE RAZVOJA SUVREMENOG OBRAZOVANJA
 - 5.1. Načela i smjernice razvoja programskog podsustava
 - 5.2. Načela i smjernice razvoja tehnološkog podsustava
 - 5.3. Načela i smjernice za povezivanje obrazovanja i okoline
6. RAZVOJ PREDŠKOLSKOG (RANOG) ODGOJA I OBRAZOVANJA
 - 6.1. Konceptija ranog odgoja i obrazovanja
 - 6.2. Programi poticanja ranog razvoja djece predškolske dobi
 - 6.3. Organizacija ranog odgoja i obrazovanja
 - 6.4. Razvojni prioriteti u području ranog odgoja i obrazovanja
7. PROMJENE OSNOVNOG (PRIMARNOG), OBVEZNOG I SREDNJEG (SEKUNDARNOG) OBRAZOVANJA
 - 7.1. Strukturne značajke europskih školskih sustava
 - 7.2. Osnovno i obvezno obrazovanje u Hrvatskoj i njegovi nedostaci
 - 7.3. Prijedlog promjena osnovnog i srednjeg obrazovanja u Hrvatskoj
 - 7.3.1. Strukturne organizacijske promjene (izbor modela) obvezne škole

- 7.3.2. Više srednje (sekundarno) obrazovanje: struktura i prijelazi
- 7.3.3. Unapređivanje kvalitete srednjeg obrazovanja
- 7.3.4. Obrazovanje i odgoj osoba s posebnim potrebama
- 7.3.5. Obrazovanje i odgoj osoba s rehabilitacijskim potrebama
- 7.3.6. Stanje odgoja i obrazovanja djece i mladih s posebnim potrebama u Hrvatskoj i preporučene promjene.
- 7.3.7. Obrazovanje i odgoj darovite i talentirane djece i mladeži
- 7.3.8. Kratkoročne promjene osnovne i srednje škole (“sanacija sustava”)

8. OBRAZOVANJE UČITELJA I SREDNJOŠKOLSKIH NASTAVNIKA

- 8.1. Karakteristike obrazovanja učitelja i nastavnika u svijetu
- 8.2. *Promjene obrazovanja učitelja i srednjoškolskih nastavnika*

9. PROMJENE VISOKOG (TERCIJARNOG) OBRAZOVANJA

- 9.1. Ciljevi visokog obrazovanja
- 9.2. Potrebni rast visokoškolske produkcije u Hrvatskoj
- 9.3. Učinkovitost visokog obrazovanja u Hrvatskoj
- 9.4. Stanje i promjene programskog podsustava
- 9.5. “Tehnološke” promjene u visokom obrazovanju
- 9.6. Kadrovski podsustav visokog obrazovanja
- 9.7. Organizacijski podsustav visokog obrazovanja
 - 9.7.1. Stručni studiji u sustavu visokog obrazovanja
 - 9.7.2. Organizacija i upravljanje sveučilištem
- 9.8. Sveučilišna autonomija
- 9.9. Sustav osiguravanja kvalitete u visokom obrazovanju
- 9.10. Financiranje visokog obrazovanja
- 9.10. Visoko obrazovanje i okolina

10. OBRAZOVANJE ODRASLIH

- 10.1. Konceptija obrazovanja odraslih
 - 10.1.1. Ciljevi i područja obrazovanja i odgoja odraslih
 - 10.1.2. Institucionalna osnova obrazovanja odraslih, tehnologija i zakonodavstvo

- 10.1.3. Partnerstvo u razvoju obrazovanja odraslih
- 10.2. Stanje obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i prijedlog promjena
 - 10.2.1. Neki statistički podaci
 - 10.2.2. Institucije za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj
 - 10.2.3. Obrazovanje menadžera
 - 10.2.4. Sistemska regulacija obrazovanja odraslih

- 11. UPRAVLJANJE I RAZVOJNA INFRASTRUKTURA OBRAZOVNOG SUSTAVA
 - 11.1. Promjene u upravljanju
 - 11.2. Promjene u razvojnoj infrastrukturi

- 12. PROGRAM PRIORITETNIH MJERA ZA REALIZACIJU STRATEGIJE ODGOJA I OBRAZOVANJA U RAZDOBLJU OD 2001. DO 2003. GODINE

Literatura

Predgovor

Zadaća je ove studije da konceptualizira obrazovno-odgojnu djelatnost kao čimbenika nacionalnog razvitka Hrvatske u narednim desetljećima, u kojima Hrvatska treba provesti gospodarsku, društvenu i kulturnu tranziciju te se i formalno priključiti europskim integracijama. To znači da treba projektirati razvoj obrazovnog sustava ne kao izolirane djelatnosti (sektora) nego pozicionirane u hrvatskom društvenom kontekstu koji se mijenja pod utjecajem europskog i svjetskog globalnog okruženja. Zbog toga pri izradi strategije razvitka obrazovanja polazimo od dugoročne orijentacije u vođenju nacionalne razvojne politike, glavnih načela razvitka obrazovanja u razvijenim zemljama Europe, naše prosvjetne tradicije, zatečenog stanja hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava te procjene postojećih i sagledivih razvojnih ograničenja.

Suvremene se nacionalne prosvjetne politike u razvijenim zemljama temelje na dva koncepta što su proteklih desetljeća razrađeni u međunarodnim organizacijama koje se bave obrazovnom politikom (UNESCO, OECD, ILO, Vijeće Europe, Europska komisija) i koje ih preporučuju svojim članicama u provođenju nacionalnih obrazovnih reformi. To su koncepcija cjeloživotnog učenja, odnosno koncepcija “društva koje uči”.

Koncept cjeloživotnog učenja obuhvaća i usklađuje različite oblike učenja u svim životnim razdobljima. To su: organizirano učenje (obrazovanje i odgoj) što može biti formalno (školovanje) i neformalno te neorganizirano ili informalno učenje. Budući da se mora učiti čitav život, ali se čitav život ne može ići u školu, učenje se u odraslosti, pa čak niti ono organizirano, uglavnom ne odvija u školi nego u neškolskim organizacijama, odnosno tamo gdje odrastao čovjek radi i živi. Zato društvo, i to tim više što je razvijenije, postaje društvom koje uči.

Suvremeni obrazovni sustav čini mreža školskih i neškolskih organizacija povezanih partnerskim odnosima. Škola više nije jedina obrazovna ustanova pa se reforma obrazovanja ne smije reducirati na preustroj školskoga sustava. U razvijenim se zemljama sustavom obrazovanja obuhvaća školovanje mladih i odraslih te neformalno obrazovanje odraslih, a sve se više pozornosti poklanja i samoobrazovanju te informalnom učenju. To trebaju slijediti i tranzicijske zemlje koje žele ući u Europsku uniju. Intenziviranje obrazovanja odraslih osobito je važno u postkomunističkim zemljama u kojima gospodarsku i svaku drugu tranziciju treba provesti sada radno aktivno odraslo stanovništvo.

Zbog svega rečenoga, u ovoj se studiji elaboriraju problemi i predlažu promjene čitavog obrazovnog sustava, a ne samo školovanja djece i mladih. Budući da su promjene obrazovanja veoma složene i riskantne, razrađuje se i problematika razvojne infrastrukture u obrazovanju o čijoj izgrađenosti ovisi sposobnost sustava za uspješno izvođenje neophodnih promjena. Ona je u Hrvatskoj nerazvijena, pri čemu nekih elemenata infrastrukture uopće nema pa ih tek treba izgraditi. Kao što je poznato, mnoge su strukturne promjene (reformе) obrazovanja propale jer su bile nerealistične i/ili su, zbog nepostojanja znanstvenih i stručnih institucija koje istražuju i projektiraju promjene u obrazovanju, bile nestručno pripremljene i vođene. To se u Hrvatskoj ne smije ponoviti.

Ovaj dokument se odnosi na problematiku strateškog planiranja odgoja i obrazovanja u nas pa zato sadrži dugoročne ciljeve obrazovanja i odgoja te one strukturne promjene sustava koje trebaju osigurati njihovo ostvarivanje. Operativne mjere, kojima se određena strategija provodi, određuju se tzv. kontingentnim planiranjem

koje vodi računa o promjenljivim uvjetima u kojima se dugoročni pravci razvoja ostvaruju. Strukturne se pak promjene obrazovnog sustava, što su sadržaj strategije, obično ostvaruju u vremenu od 10 do 15 godina. U tom bi vremenu (ako ne ranije) Hrvatska trebala ući u Europsku uniju, pa bi provedba prikladnih strukturnih promjena obrazovanja u Hrvatskoj povećala njezinu kompatibilnost sa zemljama Unije i olakšala integraciju. Provedbene odluke, koje predstavljaju operacionalizaciju strateških, ili one što se odnose na sanaciju i održavanje postojećeg sustava, donose se na kraći rok i mi ih naznačujemo u odjeljku 7.3.7. (*Kratkoročne promjene osnovne i srednje škole*) i poglavlju 12, *Program prioritetnih mjera....*

Pri identifikaciji poželjnih strukturnih promjena obrazovanja primijenjen je *sustavski pristup*. On se sastoji u tome da se svaki element sustava motri sa stajališta funkcioniranja cjeline i njegova doprinosa učinkovitosti čitavog sustava (zato je zahvaćen obrazovni sustav u cjelini, a ne samo školstvo) kako bi se utvrdili oni elementi sustava koji ograničavaju učinkovitost sustava u ostvarivanju njegovih ciljeva. Potom se izrađuju alternativna rješenja identificiranih problema i njihova vrijednost provjerava pomoću studije izvodljivosti. Studija izvodljivosti mora voditi računa ne samo o željenim ciljevima nego i o ograničavajućim faktorima unutar i izvan sustava kako bi predložena rješenja bila realistična. Na temelju takvih se istraživanja donose strateške odluke o strukturnim promjenama (ili njihovom odgađanju dok se ne ispune potrebni uvjeti) te odluke o mjerama koje je potrebno poduzeti da bi se neka strukturna promjena mogla uspješno provesti.

Ove faze i elementi sustavskog pristupa određuju strukturu ove studije. Najprije se konceptualiziraju ciljevi suvremene edukacije i načela, odnosno smjernice prosvjetne politike (*policy directions*) utemeljene na koncepciji cjeloživotnog učenja. Potom se analizira postojeće stanje sustava i predlažu dugoročne i srednjoročne mjere za njegovo poboljšanje. Pri tome treba naglasiti da su ocjene postojećeg stanja temeljene na parcijalnim i ne uvijek dovoljno konkluzivnim analizama pojedinih segmenata sustava, te da će za izbor najboljih rješenja za neke identificirane probleme biti potrebno izraditi studije izvodljivosti. Procjene postojećeg stanja pojedinih elemenata sustava temelje se na *Izvešću o hrvatskom školstvu* Ministarstva prosvjete i športa za 2000. godinu, *Izvešću* Obrazovnog komiteta

Centra za suradnju s nečlanicama OECD-a o Hrvatskoj (*OECD*, 2000.), Razvojnoj strategiji Sveučilišta u Zagrebu (*Iskorak*, 2001.), znanstvenim studijama pojedinih obrazovnih problema koje su provedene u nas nezavisno o izradi *Strategije*, stajalištima stručnih udruga u području obrazovanja, ekspertizama članova radne skupine za izradu *Strategije* te radnim materijalima koje su izradila pojedina povjerenstva Prosvjetnog vijeća Ministarstva prosvjete i športa.

Stanje i prijedlozi strukturnih promjena prikazani su prema stupnjevima (fazama) cjeloživotnog obrazovanja; od predškolskog odgoja do obrazovanja odraslih. Na kraju se elaborira problematika razvojne infrastrukture o kojoj mogućnost uspješnog izvođenja strukturnih promjena ovisi.

STRATEGIJA RAZVITKA ODGOJA I OBRAZOVANJA

S a ž e t a k

KONCEPTUALNA OSNOVA

U razvijenim društvima glavni razvojni resurs je ljudski kapital, a njegovu kvalitetu bitno određuju obrazovanje i odgoj. Obrazovanje i odgoj trebaju doprinijeti održivom nacionalnom razvoju i trajnom razvoju pojedinaca. Zbog toga sve razvijene zemlje drže obrazovanje nacionalnim prioritetom te primjenjuju one strategije razvoja obrazovanja i odgoja koje najviše doprinose gospodarskom, socijalnom i kulturnom razvoju društva te osobnom razvoju njegovih članova. **Suvremene strategije obrazovnog razvoja temelje se na koncepciji cjeloživotnog učenja i koncepciji “društva koje uči”.** Te su koncepcije sedamdesetih i osamdesetih godina razvile međunarodne organizacije; OECD, UNESCO, ILO, Vijeće Europe i Europska komisija koje promišljaju međunarodni razvoj i ulogu obrazovanja u njemu te ih preporučile svojim članicama kao osnovu za vođenje nacionalne prosvjetne politike.

Koncepcija cjeloživotnog učenja nastala je zato jer se količina novoga znanja svakim danom sve više povećava, dok postojeće znanje sve brže zastarijeva. Da bi se išlo u korak s vremenom, nužno je učiti cijeli život, makar se cijeli život ne može ići u školu. Zato se osim školovanjem obrazovanje provodi i neformalnim obrazovanjem, samoobrazovanjem i informalnim učenjem. To su četiri glavna, u razvijenim zemljama već posve ravnopravna oblika učenja koja se povezuju u sustav cjeloživotnog učenja. Kako se pak veliki dio obrazovanja odvija izvan škole, na mjestima rada i življenja odraslih osoba, čitavo društvo postaje “društvom koje uči”.

Zbog navedenih razloga **suvremene strategije razvoja obrazovanja ne zahvaćaju samo školovanje djece i mladih nego i neformalno obrazovanje i samoobrazovanje odraslih.** Procjenjuje se da su one zemlje čija se prosvjetna politika ne temelji na koncepciji cjeloživotnog učenja i koncepciji “društva koje uči”, osuđene na gospodarsku i političku marginalizaciju. To se pogotovo odnosi na postkomunističke zemlje, jer gospodarsku, socijalnu i kulturnu tranziciju mora

provesti sada aktivno stanovništvo, ne čekajući na naraštaje moderno educirane djece i mladih. Stoga se strategija razvoja obrazovanja i odgoja Hrvatske, koju predlažemo, temelji na koncepciji cjeloživotnog učenja i koncepciji “društva koje uči”.

STANJE SUSTAVA I PREPORUČENE PROMJENE

Analize su pokazale da stanje školskog i neškolskog obrazovanja u Hrvatskoj ne odgovara razvojnim potrebama razvijenog društva. Programima predškolskog (ranog) odgoja i obrazovanja obuhvaćen je premalen broj djece pri čemu institucije predškolskog odgoja nisu jednako dostupne svima. Stoga je neophodno stvaranje prostornih, financijskih i kadrovskih uvjeta za uključivanje sve djece u godini prije polaska u osnovnu školu u program predškolskog (ranog) odgoja i obrazovanja, te uključivanje što više djece u ostale programe ranog odgoja i obrazovanja. Školovanje bi odgojitelja trebalo osuvremeniti i podići na visokoškolsku razinu.

Osnovno i obvezno obrazovanje strukturno je i sadržajno inkompatibilno s istovrsnim obrazovanjem u razvijenim zemljama Europe. U nas osnovna škola traje duže, a obvezna kraće nego što je to u razvijenim zemljama. Stoga se predlaže skraćivanje osnovnog školovanja na 6 godina i produžavanje obveznog na 9 ili 10 godina, o čemu bi odluku trebalo donijeti na temelju studije izvodljivosti. Da bi se povećala kvaliteta znanja **potrebno je provesti kurikularnu reformu.** Njome bi trebalo rasteretiti programe od nebitnih informacija, zamijeniti ih sadržajima bolje transferne vrijednosti, a metode poučavanja osuvremeniti postupcima koji omogućuju veći stupanj individualizacije. Time će se povećati kvaliteta obrazovanosti svih učenika, pa i onih s tzv. “posebnim potrebama” (nadarenih i učenika s teškoćama u učenju).

Promjene nastavnog plana i programa te nastavnih metoda i organizacije, trebaju zahvatiti i postobveznu ili tzv. “višu srednju školu” koju tvori sustav diverzificiranih programa od kojih neki više pripremaju za zapošljavanje, a neki više za nastavak studija. **Upisne postupke u više stupnjeve obrazovanja treba temeljiti na ocjenama dobivenim eksternom valorizacijom.** Time se ujednačavaju šanse za nastavak obrazovanja i jamči potrebna ulazna kvaliteta učeničkog znanja u programe

viših stupnjeva obrazovanja. Na eksternoj valorizaciji treba temeljiti državnu maturu. U sustavu postosnovnog obrazovanja **nužno je osigurati mehanizme horizontalnog prijelaza između različitih vrsta programa.**

Obrazovanje učitelja razredne i predmetne nastave te obrazovanje nastavnika treba učiniti kompatibilnim s europskim. Visoka učiteljska učilišta trebaju osposobljavati učitelje za nastavu u svim razredima reformirane osnovne škole. U obrazovanju predmetnih nastavnika podzastupljene su “obrazovne znanosti” pa njihov udio i sadržaj treba uskladiti s europskim standardom.

Visoko je obrazovanje u nas nedovoljno usklađeno s europskim. Nedovoljan je postotak visokoobrazovanog stanovništva (13% u odnosu prema europskom prosjeku koji iznosi 20%) i niska je efikasnost studiranja. Stoga će trebati povećati visokoškolsku produkciju i efikasnost studiranja pomoću strukturnih reformi što su sukladne promjenama predviđenima *Bolonjskom deklaracijom*; diverzificirati sustav visokog obrazovanja, jačati poslijediplomski stručni i znanstveni/doktorski studij, osiguravati kvalitetu, razvijati međunarodnu sveučilišnu suradnju, jačati autonomiju sveučilišta, učinkovitije upravljati integriranim sveučilištem te više ulagati u visoko obrazovanje i znanost. Potrebno je reintegrirati neke znanstvene institute u sustav visokog obrazovanja.

Obrazovanje odraslih, koje je u svijetu najdinamičniji sektor cjeloživotnog obrazovanja, u nas je najzapušteniji dio obrazovnog sustava. Ono je nerazvijeno glede obuhvata polaznika, broja specijaliziranih institucija, specijaliziranih kadrova, podprivilegirano je glede financiranja i nepotpuno je zakonski regulirano. Obrazovanje odraslih će trebati postati sastavnim dijelom obrazovne politike u čijem kreiranju treba sudjelovati više ministarstava. Treba osnovati Nacionalni savjet za obrazovanje odraslih koji bi formulirao politiku obrazovanja odraslih i osiguravao uvjete za njezino provođenje.

Postojeći obrazovni sustav ima nedovoljnu sposobnost za strukturne promjene i unapređivanje kvalitete obrazovanja i odgoja. Njegovu sposobnost za održavanje dobrog stanja sustava i za poželjne promjene treba jačati

poboljšavanjem razvojne infrastrukture (istraživačkih i razvojnih institucija, savjetodavnog nadzora, edukacijom ravnatelja i obrazovnih specijalista) te učinkovitijim decentraliziranim upravljanjem. Strukturne promjene (reformu) obrazovanja treba stručno elaborirati, a kritične točke sustava prethodno sanirati. Novčana sredstva za školstvo (osnovno, srednje i visoko) treba povećavati takvom dinamikom kako bi izdvajanja iz bruto društvenog proizvoda što prije dostigla razinu od oko 6%.